

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 48
Sayfa/Page: 363-388
ISSN: 1302-6879

Musarrât Hadisi Üzerinde Yapılan Usûl Tartışmaları* Procedural Discussions on Musarrât Hadith

- Yusuf KAĞANARSLAN*
- Sahip BEROJE**

*Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Van / Türkiye. Res. Assist., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Department of Islamic Law, Van / Turkey. yusuf_hivay@hotmail.com ORCID: 0000-0002-2212-7665

**Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Van / Türkiye. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Department of Islamic Law, Van / Turkey. sahipberoje@yyu.edu.tr ORCID: 0000-0001-5997-7930

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

09/01/2020

Kabul Tarihi / Date Accepted:

03/05/2020

Yayın Tarihi / Date Published:

30/06/2020

Atıf: Kağanarlan, Y. & Beroje, S. (2020). Musarrât Hadisi Üzerinde Yapılan Usûl Tartışmaları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 363-388

Citation: Kağanarlan, Y. & Beroje, S. (2020). Procedural Discussions on Musarrât Hadith. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 48, 363-388

Öz

Bilindiği gibi ilk asırlardan itibaren nasların doğru anlaşılması için müçtehidler yoğun bir içtihad faaliyeti içerisinde girmişlerdir. Bu kapsamda şer'i hukukun ikinci kaynağı olan sünnet nasları da tek tek ele alınıp tartışılmıştır. Ancak hadis çoğunlukla ahâd yolla geldiği için bu durum müçtehidlerin hadisleri kabul etmede farklı kriterleri benimsemeleri sonucunu doğurmuştur. Şöyle ki; Hz. Peygamber'e isnad edilen bir rivayetin kabulü için senedin sahih olmasını yeterli görenler olduğu gibi; senedin sahihliğini yeterli görmeyip, hadis metninin Kur'an'a, meşhur sünnete ve kabul görmüş fikhî kurallara aykırı olmaması gerektiğini savunanlar da olmuştur. Bu açıdan senedi sahih olduğu halde bazılarınca problemli görülen bir kısım hadisler bu iki kesim arasında ihtilaf konusu olmuştur. Bu hadislerden birisi de “musarrât” hadisidir. Musarrât, satıcının müşteriyi kandırmak için sütü fazla gözüksün diye sağmayıp beklettiği hayvandır. Hadislere göre, böyle bir hayvanı satın alan kimse iki şey arasında muhayyerdir. Bu kimse hayvanı satın aldıktan sonra sütünü sağıp aldatıldığının farkına vardığında isterse hayvanı bir ölçek hurmayla birlikte iade eder ya da hayvanı geri vermeyip elinde tutabilir. Hanefiler bu hadisleri fikhî kurallara aykırı görmüş ve amel etmemişlerdir. Cumhuriyet ise hadisin sahih olduğunu ve terk edilemeyeceğini savunmuştur. Bu çalışmada bir hukuki ictihad perspektifi sunması açısından her iki tarafın görüşleri, delil ve gerekçeleri detaylı bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, ictihad, fikhî kâideler, Musarrât Hadisi.

* Bu çalışma, II. Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırma Kongresi'nde sunulan bildiri metninin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

Abstract

As it is known, since the first centuries, the mujtahids have engaged in an intense judicial opinion activity in order to understand religious texts correctly. In this context, the sunnah texts, which are the second source of religious law, are also discussed one by one. However, since the hadith often comes with "ahâd " transmission, this has resulted in the mujtahid adopting different criteria in accepting hadiths. Namely; there are those who consider it sufficient to have a "correct basis" for the acceptance of a narration attributed to the Prophet. There are also some who argue that besides having a "correct basis" of narration, the text of the hadith should not be contrary to the Qur'an, the famous Sunnah, and accepted fiqh rules. In this respect, some hadiths whose text is problematic according to some, although the basis is correct, have been the subject of conflict between these two groups. One of these hadiths is "musarrat" hadith. Musarrat; it is the animal that the seller does not milk the animal for tricking the customer to give the impression that the animal's milk is too much. According to the hadiths, anyone who buys such an animal can choose between two things; when one realizes that he has been deceived after purchasing the animal, he shall return the animal with a scale of dates if he so wishes; if he wants, he can keep the animal back. Hanafîs saw these hadith contrary to the accepted fiqh rules and they did not act in this respect. The general majority argued that the hadith was authentic and cannot be abandoned. In this study, the views, evidence, and reasons for both groups are presented in detail in order to present a legal jurisprudence perspective.

Keywords: Islamic law, judicial opinion, Islamic law pedestal, Musarrat Hadith.

Giriş

İslâmî terminolojide özellikle İslâm fıkıh tarihinde ilim ehli, ehl-i hadis ve ehl-i rey şeklinde iki gruba ayrılmıştır. İlim ehli, arasında böyle bir ayrışma olsa da hadis ve fıkıh birbirinden ayrı düşünilemeyen bir bütünün parçaları gibidir. Zira sünnet asıl konumundaki temeli, fıkıh ise fer' konumunda olan yapıyı teşkil etmektedir. Temel ve asıl üzere inşa edilmeyen her yapı çökmeye mahkûm olduğu gibi yapı ve imardan yoksun olan her temel de harap olmaya mahkûmdur. (Hattâbî, 1933: I/3). Geçmişte ehl-i hadis ve ehl-i rey arasında tartışma konusu olan birçok hadis vardır. Bu hadislerden biri de musarrât hadisidir. Bu çalışmada musarrât rivayetinin barındırdığı bazı problemlere, bu rivayetin çeşitli kaynaklardaki farklılıklarına ve hükme medar olması açısından hadis üzerinde yapılan usûlî tartışmalara değineceğiz. Musarrât hadisi özelindeki bu tartışmalar ehl-i hadis ve ehl-i rey'in hadise bakışını ve fıkımını ortaya koyması açısından ayrıca önem arz etmektedir.

Musarrâtın Kavramsal Çerçevesi

Sözlükte “toplamak, tutmak, engellemek, biriktirmek (İbn Manzûr, ts.: IV/2441) ve bağlamak (Hattâbî, 1933: III/111-112) anlamlarına gelen musarrât, İslâm hukukunda satıcının müşteriye kandırmak amacıyla sütü fazla gözüksün diye satıştan birkaç gün önce sağmayıp beklettiği deve, koyun ve benzeri süt hayvanı şeklinde tarif edilmiştir. (Zerkeşi, 1993: II/60; Sahnûn, 1994: III/309; Karâfi, 1994: V/63; Maverdî, 1994: V/236). Diğer bir tanım ise satıcının müşteriye, sütü bol görünsün diye memesini birkaç gün bağlayarak sütü biriken hayvan şeklinde tanımlanmıştır. (Müzenî, 1998: 117; Nevevî, 2003: III/129; İbn Abidîn, 2003: V/107). Yapılan tanımlara baktığımızda musarrâtın sözlük manasındaki ihtilafın istilâhî manasına da yansıdığını görmekteyiz. Zira ilk tanımda “toplamak, biriktirmek” gibi manalar öne çıkarken son tanımda “bağlamak” manası öne çıkmaktadır.

Musarrâtla aynı anlamda olmak üzere *hafî* kökünden gelen *muhaffele* ve *tahfil* kelimeleri de kullanılmıştır. (İbn Manzûr, ts.: II/932). Nitekim konuyla ilgili Buhârî'nin naklettiği bir rivayete göre İbn Mes'ûd şöyle demiştir: “Kim memesinde sütü biriktirilmiş bir koyun (*muhaffele*) satın alıp akabinde iade ederse onunla birlikte bir sâ' da hurma versin.” (Buhârî, ts.: II/102).

Musarrât hadisi, fıkıh usûlü kitaplarında genelde haber-i vâhidin kıyasa yani genel fikhî kurallara aykırılığı, fıkıh kitaplarında ise “hıyârü'l-ayb” konuları başlığı altında işlenmektedir. (Özen, 2006: XXXI/240).

Musarrât Hadisinin Yer Aldığı Kaynaklar ve Sıhhatına Dair Yapılan Tartışmalar

Musarrât hadisini, başta Buhârî (ö. 256) ve Müslim (ö. 261) olmak üzere *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin tamamı farklı lâfızlarla muhtelif râvilerden rivayet etmişlerdir. (Buhârî, ts.: II/102; Müslim, 1998: 617; Ebû Davûd, ts.: III/469; İbn Mâce, ts.: 242; Tirmizî, ts.: 297-298). Hadis lafız farklılığı ile birlikte neredeyse bütün hadis kitaplarında geçmektedir. Muteber tüm kaynaklarda kendisine yer bulan bu rivayetin Buhârî'deki varyantlarını burada zikretmekle yetineceğiz. Konuyla ilgili Buhârî'de yer alan rivayetler şunlardır:

“Devenin ve koyunun memesinde sütü biriktirmeyin. (Sütü sağılmayan böyle bir hayvanı) satın alan kişi, onun sütünü sağdıktan sonra, iki husus arasında muhayyerdir: Dilerse hayvanı yanında tutar, ya da bir sa' hurmayla birlikte sahibine geri verir.” (Buhârî, ts.: II/102).

“Kim memesinde sütü biriktirilmiş bir koyun satın alır, sonra onu sağarsa (ve hileyi öğrenirse) dilerse duruma rıza gösterip koyunu

elinde tutar, dilerse duruma razı olmaz (koyunu iade eder) ve koyunu sağması karşılığında bir sa' hurma öder.” (Buhârî, ts.: II/102)

Ticaret kervanlarını pazar dışında karşılamayınız. Birbirinizin alışverişi üzerine alışveriş yapmayınız. Malın fiyatını artırma kastıyla müşteriyi aldatıp kızıştırmayınız. Hiçbir şehirli bedevi adına onun malını satmasın. Deve ve koyunları bol sütlü göstermeyin. Kim sütü sağılmayan böyle bir hayvanı satın alırsa sağdıktan sonra iki durumdan birini seçmede özgürdür. Dilerse duruma rıza gösterip hayvanı elinde tutar, ya da bir sâ' hurma ile birlikte hayvanı iade eder. (Buhârî, ts.: II/102).

Buhârî'deki bu rivayetler dışında *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında musarrât hadisiyle ilgili gelen rivayetlerden birini de burada zikretmenin gerekli olduğu kanısındayız. Nitekim bu rivayetdeki lafız farklılıkları fikhî açıdan üzerine bina edilen hükme de doğrudan etki etmiştir. “Her kim musarrât bir koyunu satın alırsa, üç güne kadar muhayyerdir. Dilerse musarrât hayvanı semrâ (Şam buğdayı) olmayan bir sâ' gıda maddesiyle birlikte iade eder.” (Müslim, 1998: 616; Ebû Davûd, ts.: III/469; Nesâî, ts.: 687; Tirmîzî, ts.: 298; İbn Mâce, ts.: 242).

Musarrât hadisinin çeşitli varyantları arasındaki farklardan dolayı bir tenakuz olduğunu söyleyenler olduğu gibi bunun aslında bir çelişki olarak görmeyip hadisleri uzlaştırma yoluna gidenler de olmuştur. Nitekim İbn Hacer (ö. 852) selâs kelimesinin yer aldığı rivayetler o râvinin rivayetdeki yetkinliğini ifade ettiği, bu kelimenin geçmediği rivayetlerin ise ya o râvice bilinmediği ya da bilindiği halde ihtisar maksadıyla kendisine yer verilmediğini belirtir. Ayrıca bazı rivayetlerdeki “lâ semrâ” (buğday değil) ifadesinden hareketle “taâm” kelimesinin yer aldığı rivayetleri hurma manasına gelen “temr”e hamleder. Nitekim Ebû Hüreyre'nin de “lâ semrâ” ifadesinden kastın buğday değil hurma olduğunu aktarır. Ancak İbn Hacer, bazı rivayetlerde yer alan müşteri hayvanı iade edecekse onunla birlikte semrâ olmayan bir sa' buğday verir şeklindeki rivayet, bu cem' faaliyetini gölgelese de semrâdan kastın mutlak buğday değil bir çeşit şam buğdayı olduğunu belirtir. Yine “müşteri hayvanı iade edecekse onunla birlikte bir sa' taâm veya bir sa' hurma verir,” şeklindeki rivayeti de her ne kadar müşterinin “taâm” ve “hurma” arasında muhayyer olduğunu gösterse de haberdeki “veya” ifadesi “tahyir” değil râvinin şüphe duyduğu için kullanmış olabilme ihtimali olduğunu ve ihtimallerden dolayı söz konusu rivayetlerin delil olamayacağını ifade eder. Rivayetleri cem' etmeye yönelik bütün bu değerlendirmelerden sonra İbn Hacer, temrin geçmediği rivayetlerin, söz konusu ihtilaflardan dolayı delil sayılamayacağı, bunun yerine Buhârî'nin de

işaret ederek tercihte bulunduğu ve ihtilafın olmadığı “temr” ifadesinin geçtiği rivayetlerin râcih olduğunu ifade etmektedir. (İbn Hacer, ts.: IV/364).

İmam Şâfiî (ö. 204), musarrât konusunda Hz. Peygamber’den gelen rivayetlerin sabit olduğunu, buna ne sahabe ne de tabiinden hiç kimsenin muhalefet etmediğini söyler. Tabii döneminden sonra ise Hicaz ve Irak’ta bazı insanların bu konuda muhalefet edip hadisle amel etmediklerini bunların da Irak’ta yaşayan Ebû Hanîfe ve arkadaşları olduğunu belirtir. İmam Şâfiî, İmam Mâlik’in hadisi kabul ettiğini, ez-Zencî’nin (İmam Şâfiî’nin hocası) hadisle fetva verdiğini söyler. (Şâfiî, 1993: 174-175). İbn Hacer bilginlerin neredeyse tamamının hadisi kabul ettiklerini, İbn Mes’ûd ile Ebû Hüreyre’nin bununla fetva verdiklerini, sahabeden hiç kimsenin onlara muhalefet etmediğini, tabiin ve onlardan sonra gelen sayısız ulemânın da aynı şeyi söylediklerini ifade eder. (İbn Hacer, ts.: IV/364; Azîmâbâdî, 1968: IX/311).

Kevserî (ö. 1926) musarrât hadisinin Ebû Hüreyre kanalı başta olmak üzere diğer sahabeden de “merfû” olarak rivayet edildiğini, Ebû Hanîfe’nin de bu hadisi Heysem’den Ebû Hüreyre kanalıyla “merfû” olarak rivayet ettiğini aktarır. Ayrıca Buhârî’nin de söz konusu hadisi İbn Mes’ûd’dan “mevkuf” olarak rivayet ettiğini belirttikten sonra hadisin isnâd yönünden tartışmasız sahih olduğunu söyler. Hanefiler hadisin isnat yönünden sahih olduğunu kabul etmekle beraber hadisin şaz malûl ve muzdarib olması gibi birçok problemi de içerdiğini belirtirler. Dolayısıyla bir hadisle amel edilmesi için sadece isnadın sahih olmasıyla iktifa etmezler. Bununla birlikte hadisin, metin açısından müselleme ve kendisinden daha güçlü sünnet, Kitap ve üzerinde uzlaşma sağlanmış bir asılla çatışmaması gerektiğini söylerler. Hadisin şaz ve malûl olması onun zahiri ile amel edilmesine engeldir. İlerde açıklanacağı üzere bu hadis, Nahl 126. ayeti ve el-haracu bi’-d-daman hadisine aykırı olduğundan malul sayılmıştır. (Kevserî, 2000: 86).

Musarrât Hadisi Üzerinde Yapılan Usûl Tartışmaları

Musarrât hadisi ilk devirlerden itibaren bilginlerin dikkatini çekmiş ve birçok açıdan tartışma konusu olmuştur. Hanefiler musarrâtın temel konusu olan tasriyenin bir ayıp olmadığı görüşündedirler. Hanefilerin bu noktada cumhura muhalefeti ise tartışmanın temel konusunu teşkil etmektedir. (İbn Hacer, ts.: IV/364; Şevkânî, ts.: V/243; İbn Rüşd, 1982: II/175; Tehânevî, ts.: XIV/63). Tasriyenin bir kusur olduğunu ve müşterinin bundan dolayı muhayyer olduğunu ifade eden Nevevî, (ö. 676) sahabeden Abdullah İbn Mes’ûd

ve Ebû Hüreyre'nin bu konuda fetva verdiklerini sahabeden de hiç kimsenin onlara muhalefet etmediklerini ifade etmektedir. Onlardan sonra gelen İmam Şâfiî (ö. 204), Mâlik (ö. 179), Leys (ö. 175), İbn Ebî Leyla, (ö. 83), Ahmed b. Hanbel (ö.241), Ebû Sevr (ö. 240), Davud (ö.270), (ö. 158), Müslim b.Halid ez-Zencî (ö. 179), Ebû Ubeyd (ö. 224) gibi fakihler ve Hadis ehlinin tamamının da aynı görüşte olduklarını belirtmektedir. (Nevevî, ts.: XI/207; Maverdî, 1994: V/236; İbn Kudâme, 1997: VI/216). Bu konuda İmam Mâlik'ten iki görüş nakledilmiştir. Sahih olan görüş İmam Mâlik'in söz konusu hadisle amel ettiğidir. (İbn Abdilber, ts.: XVIII/202-203; İbnü'l-Arabî, 1992, II/852-853). Ebû Yusuf'un (ö. 182) da hadisle amel ettiği Ebû Hanîfe (ö. 150) ve İmam Muhammed'in (ö. 189) ise usûle aykırı olduğu gerekçesiyle amel etmedikleri nakledilmiştir. (İbn Abidîn, 2003: V/223; Serahsî, ts.: XIII/39; Kevserî, 2000: 86-87).

Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed tasriyenin, bir ayıp olmadığını, bu nedenle müşterinin muhayyerlik hakkının bulunmadığı görüşündedirler. (Abdulaziz, el-Buhârî, ts.: II/381; İbn Kudâme, 1997: VI/216; es-San'anî, 1993: II/392; en-Necefi, 1981: XXIII/264; Nevevî, ts.: XI/207; İbn Battâl, ts.: VI/277). Serahsî (ö. 571) bunu şöyle izah etmektedir: Mutlak bir satışta öncelikle mebî'in kusurlu olmaması gerekir. Sütün az olması ise bir kusur değildir. Zira süt semeredir, olmaması durumunda kusurlu sayılmıyorsa az olması halinde söz konusu bile olamaması gerekir. Dolayısıyla müşteri satıcı tarafından aldatılmayıp sütün çok olduğunu zannedip kendi kendine aldanmıştır. Bundan dolayı müşterinin muhayyerlik hakkı yoktur. Her ne kadar insanların âdetinden anlaşıldığı üzere meme şişkinliği, tasriye olma ihtimalini ön planda tutsa da müşterinin kendi kendine hayvanın bol sütlü olduğu zannına kapılıp aldanmış olma ihtimalini de taşımaktadır. (Serahsî, ts.: XIII/39; Abdulaziz, el-Buhârî, ts.: II/381). Fakat bazı fakihler tarafından bu izaha, şöyle itirazda bulunulmuştur: Hadisteki nehiy (ولا تصرّوا) ifadesinin tasriyeden dolayı meydana gelen mefsedet üzerine bina edildiğini, fesadın ise bir ayıp olduğu, hadisteki "tahyir" ifadesinin de bu ayıba dayandığı belirtilmiştir. (Karâfi, 1994: V/66).

Tasriyenin bir ayıp olup olmadığının anlaşılması ve tespiti için ayıbın nasıl tarif edildiğine bakmak gerekir. Ayıp, İslâm borçlar hukukunda, sözleşmeye konu olan malın insanlar nezdinde değer ve itibarını azaltan ârizî eksikliklerdir. Mecelle'de ayıp, alışveriş akdî açısından "ehil ve erbabı arasında malın değerine noksanlık getiren kusur" (md.338), şeklinde tarif edilmiştir. Tasriye hadisi tedlisin çeşitlerinden biri olan fiilî tedlîse örnek olarak verilmektedir. Fiilî tedlîs ise olduğundan farklı görünsün diye akıt konusu olan mebî'de değişiklik yapmaktır. (Zuhaylî, 2010: IX/211-211).

Sonuç olarak göğüs şişkinliği hadiste başka bir ihtimale sebebiyet vermeyecek şekilde “tasriye” kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu ifade müşterinin aldanmış değil satıcı tarafından aldatılmış olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tanımlardan da hareketle tasriyenin bir kusur olduğu ve bu sebeple “tahyiri” gerektirdiği sonucuna varılabilir. Dolayısıyla müşteri aldanmaktan çok satıcı tarafından aldatılmıştır. Ayrıca tasriyenin mevcut olup olmamasıyla fiyatın, artma ve düşme yönünde değişime açık olup etkilendiği bir gerçektir. (İbnü'l-Arabî, 1992: II/852). Tasriye bu yönüyle de ayıp tanımının kapsamına girmektedir. Öte yandan tasriyeden dolayı müşterinin satıcıdan “erş” talep edip etmemesi Hanefiler arasında ihtilaf konusudur. Esrâr'ın rivayetine göre talep edemez. Tahâvî'nin rivayetine göre ise talep edebilir. Tercih edilen görüş de budur. Çünkü satıcı müşteriyi sözlü olarak bu sütlüdür deyip kandırabileceği gibi tasriye fiiliyle de kandırabilir. (İbn Abidîn, 2003: V/223; İbn'l-Hümâm, ts.: VI/404).

Mezhepler arasında tedlise en az önem veren Hanefiler olmakla beraber onların da tasriye konusunda tedlisi kabul ettikleri ancak bunun karşılığında verilmesi gereken şeyin ne olacağı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'in tasriyeden kaynaklı tedlisin, akdi fesh edecek seviyede olmayıp, sadece müşterinin, noksanlık sebebiyle satıcıya rücu edebileceği görüşünde oldukları -yani tasriyeden dolayı müşterinin satıcıdan “erş” talebinde bulunabileceği, Ebû Yusuf, İmam Mâlik, İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel tedlisin, akdi fesh edecek seviyede olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda Ebû Yusuf ve İmam Mâlik'in farklı görüşe sahip olduklarına dair nakiller de mevcuttur. (Senhûrî, 1997: II/205; İbn Abidîn, 2003: V/223; Kevserî, 2000: 86).

Hanefilere göre söz konusu hadis, şaz malûl ve muzdarib olup, kendisinden daha güçlü sünnet, Kitab ve üzerinde uzlaşa sağlanmış bir asılla çatıştığı gerekçesiyle onunla amel etmediklerini daha önce ifade etmiştik. (Kevserî, 2000: 86). Bununla birlikte Hanefiler, musarrât hadisinin bilinen fikhî kâidelere muhalif haber-i vâhid olduğunu ve bu nedenle onunla amel edilemeyeceğini savunurlar ve bir takım hukuki itirazlarda bulunurlar. Bu itirazları yaparken hadisi terk etme (amel etmeme) ve tevil etme şeklinde iki yol takip ederler. (Serâhsî, ts.: XIII/40; Abdülaziz el-Buhârî, ts.: II/381; Hattâbî, 1993: III/113; İbn Dakik, 1953: II/126). Cumhur da bu itirazlara cevap vermek için birçok yola başvurmuştur. Bu bağlamda her iki tarafın olaylara/problemlere yaklaşım tarzını ortaya koyması ve aralarındaki ihtilafların daha net bir şekilde anlaşılıp problemlerin çözümüne katkı sunması bakımından musarrât hadisi üzerinde yapılan tartışmalar önemlidir. Hz. Peygamber'in bu hadisi hangi bağlamda ve hangi sıfatla söylediği net

bir şekilde anlaşılmadan bu hadis üzerinde yapılan itiraz ve verilen cevapların sonu gelmeyeceği bir gerçektir. Dolayısıyla her iki tarafın hangi perspektifle olaylara baktığını anlamak için öncelikle itiraz ve cevapları özet vermekle yetineceğiz. Daha sonra hadisin hangi bağlamda söylendiği nasıl anlaşılması gerektiği hususu üzerinde durulacaktır.

1. Sahih Olmadığı Gerekçesiyle Hadisle Amel Edilmemesi ve Karşıt Görüş

Musarrât hadisinin isnâd yönünden sahih olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Fakat müctehidlerin hadise bakış açıları sadece isnâd cihetiyle sınırlı değildir. Bazıları isnattaki sıhate binaen hadisin zahiriyle amel ederken; bazıları da ittifak edilen fikhî kurallara aykırı olduğu gerekçesiyle hadisin zahiriyle amel etmemişlerdir. (Kevserî, 2000: 86). Hadisin aykırı olduğu fikhî kâideler ve bunlara verilen cevaplardan bazılarını ifade etmek gerekirse bu kâideler şunlardır:

1.1 Mallar Mevcut Olduğu Sürece Bedelle Tazmin Olmaz

Bu kâideye binaen yapılan itiraz, mal (süt henüz tüketilmeden) mevcut iken geri verilmeyip yerine bedelin (hurmanın) verilmesi söz konusudur. Gasp edilen mallarda olduğu gibi malın bir bedelle tazmini ancak o malın yok olması durumunda mümkündür. (Serâhsî, ts.: XIII/40; İbn Hacer, ts.: IV/367). Dolayısıyla süt tüketilmediği halde geri verilmeyip yerine bedelin verilmesi bu fikhî kurala aykırılık teşkil etmektedir.

Bu yaklaşıma şöyle cevap verilmiştir: Süt tüketilmemiş olsa bile verilmesi imkânsız bir hal almıştır. Çünkü akit öncesi süt, akit sonrası meydana gelen sütle karıştığı için bu iki sütün birbirinden ayrılması imkânsızdır. Bu durum gasp edildikten sonra kaçan kölenin durumuna benzer. Şöyle ki; köle mevcut olduğu halde yakalanıp geri verilmesi mümkün olmadığı için kıymeti tazmin edilir. (İbn Hacer, ts.: IV/367). Nevevî'ye göre tasriye sütünün iadesi iki nedenle imkânsızdır: Birincisi; süt uzun süre bekletildiğinden birçok faydası yok olmuş ve değeri düşmüştür. İkincisi; hayvan müşterinin mülkiyetine geçtikten sonra meydana gelen süt, daha önce memelerde biriken tasriye süte karışmıştır. Karışan sütün miktarı ise bilinmediğinden sütün geri verilmesi mümkün değildir. (Nevevî, ts.: XI/211).

1.2. Misli Mallar Misliyle, Kıyemî Mallar Kıymetiyle Tazmin Olunur

Söz konusu hadiste süt misli olan mallardansa, misli olan sütle tazmin edilmesi gerekir. Eğer kıyemî mallardansa, kıymetiyle tazmin edilmelidir. Musarrât hadisinin ihtiva ettiği hüküm ise misli mallar misliyle, kıyemî mallar kıymetiyle tazmin olunur şeklindeki yerleşik fikhî kurala aykırıdır. Çünkü hadis, müşterinin satın aldığı musarrât hayvanını sağıp sütünü tüketmesine karşılık iade ettiğinde bir sa‘ hurma vermesini öngörmektedir. Oysaki hurma sütün ne misli ne de kıymetidir. (Serâhsî, ts.: XIII, 40).

Bu genel fikhî kurala binaen ortaya konan yaklaşıma şöyle cevap verilmiştir: Misli mallar misliyle, kıyemî mallar kıymetiyle tazmin edilir şeklindeki fikhî kâidenin bu şekilde sınırlandırılmayacağı ifade edilmiştir. (İbn Hacer, ts.: IV/366; İbn Dakik, 1953: II/128). Misli malın miktarı ve vasfı bilinmediği zaman o malın misli ve kıymeti dışında şâri‘in takdir ettiği bir bedel ödenir. (Nevevî, ts.: XI/211). Örneğin hür maktulün kanı yüz deve ile tazmin edilir. Oysa deve kişinin ne misli ne de kıymetidir. Aynı şekilde cenin gurre ile tazmin edilir. Hâlbuki gurre ceninin ne misli ne de kıymetidir. (Laşin, 2002: VI/207; Mubarekfûrî, ts.: III/9). Ayrıca misli olan malları misliyle tazmin etmek her zaman için geçerli olan bir kâide değildir. Bazen misli olan mallarda eşitlik mümkün olmadığında kıymeti ile de tazmin edilir. Örneğin sütlü bir koyunu telef eden kişi onun mislini değil, kıymetini ödemek zorundadır. Çünkü koyuna karşı koyun verilse süt yönünden eşitliğin sağlanması mümkün değildir. (İbnü’l-Mulakkın, 1997: VII/66; İbn Dakik, 1953: II/128). Dolayısıyla süt mevcut olduğu halde verilmeyip yerine kıymeti verilebilir. Verilen cevaba şöyle itirazda bulunulmuştur. Mevzu bahis olan kâide süt gibi misli veya kıyemî olan şeylerle alakalıdır. Hür maktul örneği ise bu kabilden değildir. Verilen koyun örneğine gelince koyun misli değil, kıyemî mallardandır. Koyunun memesinde bulunan süt, onun bir parçası ve ona bağlı olan şeylerdendir. Herhangi bir şeyin parçası ve kendisine bağlı olan şeyler, tek başına tazmin konusu olamazlar. (Tehânevî, ts.: XIV, 66-67; Tüfekçi, 2012/151-152).

Söz konusu itirazın güçlü olup cevap niteliğinde verilen örneklerle çürütülemeyeceği açıktır. Verilen cevapların yerinde olmadığı ve konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sunacağından cevap niteliğinde verilen örneklerin misli veya kıyemî mallarla alakalı olup olmadıklarına bakmak lazım. Bunun için misli ve kıyemî malların nasıl tarif edildiğine bakmak gerekir. Misli, “Fiyatı etkileyecek bir fark olmadan birbirinin yerine ikame edilebilen, içyapı ve ekonomik fayda açısından eş değer özelliklere sahip aynı türe ait mallardır.” (Hacak,

2005:187). Mecelle’de misli, “Çarşı ve pazarda mu‘teddün bih, yani bahânın ihtilafını mûcip bir tefâvütsüz misli bulunan şeydir” şeklinde tarif edilmiştir. (Mecelle, md. 145). Kıyemî, “Yerine aynı cinsten bir diğeri alamayacak kadar farklı olan ve bundan dolayı da alışverişlerde ferden tayin edilmesi gereken eşya, misli olmayan eşya” (Gözübenli, 2002: 540). şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlar doğrultusunda hür maktul ve cenin gibi örneklerin söz konusu kâideyle alakalı olmadığı açıkça söylenebilir. Zira söz konusu kâide piyasada “Çarşı ve pazarda” misli veya kıyemî olan şeylerle alakalıdır. Yapılan kıyas farklı şeylerin birbirine kıyasıdır. Dolayısıyla bu noktada misli ve kıyemî malların tazmini ile ilgili yaklaşımın daha isabetli, verilen cevapların ise zorlama olduğunu söyleyebiliriz.

Hattâbî (ö. 388) hadisin Hz. Peygamber’den geldiği sabit olduğundan dolayı asıl olan onu delil olarak kabul edip diğer fikhî kuralların ise onun üzerine bina edilerek hadise göre değerlendirilmesi gerektiğini söyler. Çünkü fikhî kurallar bizatihi kural olma vasfını şer‘î kaynaklardan Kur’an ve hadisten alır. Dolayısıyla fikhî kurallara aykırı olduğu gerekçesiyle sahih olan ahâd hadisin terkedilmesi doğru değildir. Böyle bir durum söz konusu olduğunda hadis, kendi dairesinde asıl olarak kabul edilir ve ona göre amel edilir. (Hattâbî, 1993: III/113). Buna örnek olarak ise selem akdi verilmektedir. Nitekim sünnetle sabit olan selem akdi, "olmayan bir şeyin satışı caiz değildir" fikhî kuralına aykırı olduğu gerekçesiyle terkedilmiş değildir. (Zeydan, 2006: 176). Ayrıca bu fikhî kâide, telef edilen bütün mallarda geçerli umumî bir kural olarak kabul edilse bile Musarrât hadisinin ihtiva ettiği hüküm, hâsıtır. Hâss ise âmma takdim edilir. (San‘ânî, 2006: III/57). Aslında ortaya konan bu yaklaşım, her iki tarafın ehl-i hadis ve ehl-i reyin olaylara bakış açısını yansıtmaktadır. ehl-i hadis, her hadisi uyulması gereken bir asıl/kural gibi telaki ederken; ehl-i rey ise her hadisi sünnet gibi her zaman ve mekanda uyulması gereken bir asıl/kural gibi görmemektedir.

1.3. Tazmin Telef Edilen Miktarla Takdir Edilir

Musarrât hadisiyle amel etmeyenler, "Tazmin edilecek miktar, telef edilen kadar takdir edilir" fikhî kâidesine göre bu durum maldan mala farklılık arz ettiğini oysa hadiste *sâ‘* şeklinde bir tek ölçünün belirlendiğini ve hadisi bu yüzden almadıklarını belirtirler. (Serâhsî, ts.; XIII/40; İbn Hacer, ts.; IV/367; İbn Dakik, 1953; II/126).

Bu yaklaşıma şöyle cevap verilmiştir: Bu fikhî kural burada uygulanamaz. Çünkü musarrât hayvanı satın alınmadan önce memesinde biriken süt hayvanı satın alındıktan sonra meydana gelen süt ile karışmıştır. Bundan dolayı, satın alındıktan sonra memede meydana

gelen sütün miktarının bilinmesi imkânsızdır. (İbn Hacer, ts.: IV/367; Zeydan, 2006: 176). Ayrıca söylendiği gibi tazmin edilecek miktar telef edilen kadar takdir edilir şeklinde genelleme yapmanın mümkün olmadığını gösteren birçok örnek vardır. Örneğin baş yarası olan müdihanın büyüklük ve küçüklük bakımından farklılık arz etmekle birlikte erşi aynıdır. (Nevevî, ts.: XI/211). Keza annenin, karnından aldığı darbeyle düşen ceninin diyeti gurre olarak aynı miktarla takdir edilmiştir. Oysa cenin darbe sonucu hayatını kaybetmiş olabileceği gibi darbe öncesinde de ölmüş olabilme ihtimali mevcuttur. Fakat her iki durumda da gurre takdir edilmiştir. (İbn Battâl, ts.: VI/278). Bu kurala niçin riayet edilmediğinin hikmeti şöyle açıklanmıştır: Çekişmenin ve tartışmanın olduğu her yerde anlaşmazlığı gidermek için belirli bir miktar belirlenir. Böyle bir maslahatın gözetilmesi ise “tazmin konusu mallarda tazmin miktarı, telef edilen malın miktarı kadar takdir edilir” şeklindeki genel fikhî kâideden önce gelir. Sütün yerine hurmanın verilmesine gelince genel olarak Arapların o günkü malı deve olduğundan hür maktulün kanı yüz deve ile takdir edildiği gibi hurma da Arapların temel gıda maddesi olduğu için tazmin onunla takdir edilmiştir. Ayrıca süt ve hurma ölçülen, yenilen ve rızık olabilen ortak özelliklere sahip iki temel gıdadır. (Nevevî, ts.: XI/211-212). Öte yandan musarrât satışı, malın kıymetini bilip, sözüne itimat edilecek kişilerin pek olmadığı çöllerde ve köylerde yapıldığı, sütün telef olup miktarı üzerinde çekişmenin olduğu bir ortamda şeriat tartışmayı sonlandıracak bir ölçü koymuştur. (Nevevî, 1929: X/167). Dehlevî (ö. 1176) de telef edilen şeyin süt olması ve bunun da ucuz olan deve sütü ve pahalı olan koyun sütü gibi hayvandan hayvana değişkenlik gösterdiğinden dolayı bu durumun sütün gerçek değerini belirlemeyi zorlaştırdığını belirtir. Bu nedenle tartışmaya mahal kalmasın diye sabit bir miktar belirlenerek hepsinin hükmünü bir yapma yoluna gidilmiştir. (Dehlevî, 2005; II/172).

1.4. Satın Alınan Malın İade Edilebilmesi İçin Kusurlu veya Şart Koşulmuş Olması

Musarrât hadisiyle amel etmeyenler, -tasriyeyi bir kusur olarak görmediklerinden olsa gerek- hayvanın iade edilmesi durumunda ortada herhangi bir kusur olmaksızın ve akit esnasında bir şart koşulmadan hayvanın geri iade edilmesinin söz konusu olduğunu belirtirler. Çünkü satıcı, akit esnasında hayvanın bol sütlü olduğunu ifade etmiş değildir. Hayvan sütünün az olması kusur sayılacaksa tasriye olmadan da iade edilebilir. (Serahsî, ts.: XIII/39-40). Dolayısıyla bu da malın kusurlu olduğu tespit edilmeden veya kusursuz olma şartı bulunmadan iade edilmesi anlamına gelir.

Bu yaklaşıma şöyle cevap verilmiştir: Muhayyerlik hakkının müşteriye verilmesi aldatıldığından dolaydır. Bu, tıpkı müşterinin bilgisi dışında toplanmış suyla dönen bir değirmeni satın alan kişinin durumuna benzer. Müşteri bunu fark ettiği anda onu iade etme hakkına sahip olur. Aynı şekilde müşteri memesi sütle dolu bir hayvanı görse ve bunun hep böyle olduğunu zannedip satın alsa satıcının bu özelliği şart koşmuş gibi kabul edilir. Sonra durum sanılanın aksine, yani manevi şartın olmadığı ortaya çıksa müşterinin bunu iade etme hakkı doğar. Çünkü satıcı, malın özelliğini bazen sözle bazen de fiille ortaya koyar, müşteri de malı satıcının fiilî olarak gösterdiği özelliklere binaen almıştır. (İbn Hacer, ts.: IV/367). Ayrıca Şâri‘, pazara varmadan malı yolda satın alınan ticaret kervanları için pazara ulaşıp malın piyasa fiyatını öğrendiklerinde kendileri için muhayyerlik hakkının sabit olduğunu belirtir. Oysa burada ne ayıp ne de şart söz konusudur. Buradaki muhayyerlik hakkı aldatma ve tedlis nedeniyledir. Nitekim İbn Mes‘ûd‘an gelen bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Musarrât hayvanı satmak aldatmadır. Hiçbir Müslümana aldatmak helal değildir.” (İbn, Mâce, ts.: 242). Tedlis de ayıp gibi fiyatı düşürdüğü için muhayyerlik hakkını doğurur. (Nevevî, ts.: XI/212).

1.5. Ayıp Muhayyerliğinde Sürenin Üç Gün olarak Sınırlandırılması

Musarrâtta muhayyerliğin şart koşulmadan üç gün olarak belirlenmesi usûle aykırıdır. Çünkü muhayyerlik hakkı şer‘ ile sabittir. Şart koşulmadan muhayyerlik sınırlandırılmaz. (Serâhsî, ts.: XIII/40).

Bu yaklaşıma şöyle cevap verilmiştir: “Hiyarü’l-ayb” “Hiyarü’l-meclis” ve “Hiyarü’r-rü’ye” gibi hiyâr çeşitlerinde muhayyerlik üç gün olarak takdir edilmemiştir. Fakat musarrât hadisinde muhayyerlik üç gün olarak takdir edilmiştir. Zira onlarda durumun anlaşılabilmesi için böyle bir zaman dilimine ihtiyaç yoktur fakat söz konusu hadiste hayvanın musarrât olup olmadığını anlamak için genelde üç gün geçmesi gerekir. (Nevevî, ts.: XI/211; San‘ânî, 2006: III/58). Çünkü konu inceleme ve araştırma konusudur. Zira birinci ve ikinci günde hayvanın sütündeki azalma onun musarrât olduğunu göstermez. Çünkü bu iki günde hayvanın sütünde meydana gelen eksilme onun yetersiz beslenmesi, el değiştirmesi veya yerinin değişmesi gibi nedenlerden de kaynaklanabilir. (Maverdî, 1994: 240; Nevevî, 2003: III/129; Râfî, 1997: IV/229-230; İbn Kudâme, 1997: VI/221).

1.6. Malın Tazmin Sorumluluğu Kime Aitse Semeresi de Ona Aittir (el-Harâcu bi'd-Damân) Hadisine Aykırılığı

Musarrât hadisiyle amel etmeyenlere göre söz konusu hadis, "el-harâcu bi'd-damân" hadisine yani "Yarar ve Hasar dengelemesi" ilkesine aykırıdır. Bu hadis veya ilkeye göre bir malın tazmin sorumluluğu kime aitse o malın semereleri de ona aittir. (Tirmîzî, ts.: 305). Söz konusu hadiste süt, bir gelir yani semeredir. Hayvanı elinde bulunduran kişiye (müşteriye) ait olması gerekirken hadis, sütün satıcıya iade etmesini öngörmektedir. Dolayısıyla Musarrât hadisi bu açıdan söz konusu hadis veya ilkeye aykırılık teşkil etmektedir.

Bu yaklaşıma şöyle cevap verilmiştir: Tasriye sütü, hayvan müşterinin elinde iken meydana gelmiş bir gelir değildir. Bilakis süt, hayvan henüz satıcının elinde iken akit esnasında zaten mevcuttu. (İbnü'l-Mulakkın, 1997: VII/59).

İmam Şâfiî, el-harâcu bi'd-damân ile musarrât hadisinin mana yönüyle birbirine uygun olup aralarında çelişki olmadığını, ancak el-harâcu bi'd-damân hadisinde olmayıp "musarrât" hadisinde var olan şeyin satın alınmış musarrât koyun ve deve dışında birde tasriye sütünün bulunduğu dikkat çeker. Bu süt tıpkı ağaçta duran semere gibidir. Şöyle ki; bu meyve istendiği zaman koparabileceği gibi süt de istendiğinde sağılabilir. Bu süt satılmış koyunla birlikte fakat koyundan ayrı olarak hala satıcının mülkiyetindedir. Müşteri bu sütü sağdıktan sonra tasriyeden dolayı hayvanı iade etmek istediğinde süte karşılık bir *sa`* hurmayla birlikte iade eder. Bu süt ister çok ister az olsun isterse hurmayla aynı fiyatta veya daha düşük olsun verilen hurma miktarı değişmez. Çünkü Hz. Peygamber deve ve koyun arasında fark görmeyip böyle takdir etmiştir. Hâlbuki deve ve koyun sütü miktar ve fiyat bakımından farklılık arz ettiği gibi özellik bakımından da sütlerinin farklı olduğu bilinmektedir. (Şâfiî, 1993: 272-273). Öte yandan tasriye sütü müşterinin elinde bir gelir olarak kabul edilse bile el-harâcu bi'd-damân hadisi âmm Musarrât hadisi ise hâssdır. Hâss, âmma hâkim kabul edilir. (Hattâbî, 1993: III/114-115). Hanefî âlimlerinden olan Keşmirî (ö. 1875) de musrrât hadisinin hâss "el-harâcu bi'd-damân" hadisinin ise âmm olduğunu bu nedenle farklı te'vil yollarının mümkün olduğunu ve itirazın yerinde olmadığını ifade eder. (Keşmirî, ts.: III/451). Karşılıklı olarak ortaya konan yaklaşım ve verilen cevaplar beraberinde başka itirazlar ve cevaplar da getirmiştir. Ancak bura da hepsine yer vermemiz çalışmamızın hacmini aşacaktır. Dolayısıyla her iki tarafın bakış açısını yansıttığını düşündüğümüzden konuya yaklaşımları uzatılmadan verilmeye çalışılmıştır.

1.7. Râvinin Fakih Olmaması

Abdülaziz el-Buhârî (ö. 730) haber-i, vâhidin kıyasa tercih edilebilmesi için râvinin fakih olma şartını ileri süren kişinin İsâ b. Ebân (ö. 221) olduğunu Debûsî'nin (ö. 430) bu görüşü tercih ettiğini ve geç dönem Hanefî fukâhasının çoğunun onu takip ettiklerini belirtir. Ancak Ebu'l-Hasan el-Kerhî (ö. 340) ve ona uyanlara göre haber-i vâhidin, kıyasa tercih edilebilmesi için râvinin fakih olması gibi bir şart yoktur. Kitap ve meşhur sünnete muhalif olmadığı sürece adil ve zabt sahibi her ravinin rivayeti, kıyasa tercih edilir. Ebu'l-Yüsr (ö. 493) âlimlerin kahir ekseriyetinin de bu görüşe meylettiklerini belirtir. (Abdulaziz, el-Buhârî, ts.: II/383). Görüldüğü üzere böyle bir şart, bizzat Hanefî fukâhası arasında tartışma konusu olmuştur. (Apaydın, 1996: XIV/356). Bunu şart koşanlar olduğu gibi şart koşmayanlar da vardır. Nitekim Abdülaziz el-Buhârî haber-i vâhidin, kıyasa tercih edilebilmesi için râvinin fakih olma gibi bir şartın (İsâ b. Ebân dışında) ilk dönem fukahâsından nakledilmediğini, bu sözün tartışmalı olduğunu ifade eder. Abdülaziz el-Buhârî, Ebû Yusuf'un musarrât hadisiyle amel edip müşteriye muhayyerlik tanıdığını Ebû Hanîfe'nin: "Allah ve Resulü tarafından bize gelen haber baş göz üstü kabul edilir" şeklindeki ifadesini aktardıktan sonra bu şartın sonradan ortaya atıldığını belirtir. (Tehânevî, ts.: XIV/85). Dehlevî bunu bir adım daha ileri taşıyarak hadisle amel etmeye muvaffak olamayanlar, fakih olmayanın rivayet ettiği hadis, içtihada kapalı olduğunda hadis terk edilir onunla amel edilmez şeklindeki kuralın bazıları tarafından delilsiz olarak ortaya atılan bir iddiadan ibaret olduğunu ifade eder. Ayrıca bu kuralın musarrât hadisinde uygulanamayacağını çünkü Buhârî'nin bunu İbn Mes'ûd'dan rivayet ettiğini belirtir. (Dehlevî, 2005: II/172).

Bazı Hanefiler, konuyla ilgili rivayet edilen hadisin râvisi olan Ebû Hüreyre'nin İbn Mes'ûd gibi fakih sahabeden olmadığını ve söz konusu hadisin "celî kıyasa" muhalif olduğunu gerekçe göstererek bu durumun hadisin delil olma niteliğini ortadan kaldırdığını ifade ederler. Hz. Peygamber'in musarrât hadisiyle ilgili açıklamalarının tarafları sulha davet etmek olduğunu ancak fıkıh anlayışı düşük râvilerin bunu bağlayıcı bir hüküm olarak zannettiklerini ve rivayet ettiklerini ifade eder. Serahsî, bu yüzden fıkıhla meşhur olmuş hiçbir sahabenin bu hadisi rivayet etmediğini belirtir. (Serahsî, ts.: XIII/40). Fakat sanılanın aksine söz konusu hadis Ebû Hüreyre dışında başka sahabeler tarafından da "merfû" olarak rivayet edilmiştir. Keza İbn Mes'ûd'dan da "mevkuf" olarak rivayet edilmiştir. (İbn Hacer, ts.: IV/365; Kevserî, 2000; 86)

Bilindiği gibi sahabe kavli özellikle de herkesçe fakih kabul edilen İbn Mes'ûd'un görüşü Hanefiler için hüccettir. Ebû Hüreyre ile

ilgili böyle bir şartın Hanefî fukahâsı tarafından ileri sürüldüğünü kabul etsek bile Hanefî fikhına öncülük eden İbn Mes‘ûd gibi fakîh bir sahabeden böyle bir rivayetin geldiği Buhârî’de sabittir. (Nevevî, ts.: XI/214). Abdülaziz el-Buhârî, bu iddiaların aksine Ebû Hüreyre’nin fakîh olup içtihadın bütün vasıflarına sahip olduğunu kaydeder. Onun sahabe döneminde fetva verdiğini, o dönemde de ancak müçtehit ve fakîh olanların fetva verdiklerini ve devamında Ebû Hüreyre rivayetinin kıyastan dolayı reddedilmeyeceğini ifade eder. (Abdulaziz, el-Buhârî, ts.: II/383).

İbn Hacer, Buhârî’nin, İbn Mes‘ûd’un musarrâta ilgili sözünü Ebû Hüreyre’nin hadisinden hemen sonra zikrettiğini, İbn Mes‘ûd’un da açık kıyasa muhalefet ederek Ebû Hüreyre’nin rivayet ettiği hadis doğrultusunda fetva verdiğini ifade eder. (İbn Hacer, ts.: IV/365; Şevkânî, ts.: V/244). Ayrıca Hz. Ömer’in Ebû Hüreyre’yi Bahreyn’e vali olarak atadığı, Hz. Ömer’in fakîh olmayan birisini vali olarak atamayacağı, çünkü fıkıh bilgisi olmadan hüküm verilemeyeceği belirtilmiştir. (Nevevî, ts.: XI/213-214; Pezdevî, ts.: I/18). Öte taraftan Nevevî, muhalif görüşte olanların birçok yerde Ebû Hüreyre’nin rivayetini kabul ettiklerini söyler. Örneğin kadının halasıyla veya teyzesiyle birlikte nikâhlanmasını yasaklayan rivayet, Ebû Hüreyre tariki dışında sahih bir yolla rivayet edilmiş değildir. Oysa muhalif görüşte olanların bu rivayeti, “Bunların dışındakiler size helal kılındı” (Nisâ 4/24). ayetinin umumuna aykırı olduğu halde kabul ettiklerini belirterek, şu soruyu sorar: Kur’an’ın umumuna muhalefet mi yoksa umumiyeti tartışmalı olan genel fikhî kâidelere muhalefet mi? daha tehlikelidir. (Nevevî, ts.: XI/213-214).

Sonuç olarak geç dönem Hanefî fukahâsının çoğunluğunun benimsediği râvinin fakih olma şartı ve Ebû Hüreyre’nin fakih olmadığı bu nedenle rivayet ettiği musarrât hadisiyle amel edilmediği hususu mezhep içinde bile tartışmalı bir konudur.

1.8. Hadis Mensuhtur

Kudûrî (ö. 428) Ebû Hanîfe hadisin mensuh olduğunu fakat nesh keyfiyetini açıklamadığını bu nedenle farklı nesh ihtimallerinin ortaya atıldığını ifade eder. (Kadûrî, 2004: V/238; İbn Abdilber, ts.: XVIII/214-215). Bazıları söz konusu hadisin, “akdin tarafları ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler” (Tirmîzî, ts.: 296). hadisiyle mensuh olup muhayyerliğin tarafların ayrılmasıyla ortadan kalktığını ifade eder. Tahâvî bu te’vilin fasit olduğunu zira musarrât hadisindeki muhayyerlik ayıp muhayyerliği olduğu için tarafların ayrılmasıyla sona ermeyeceğini açıklar. (Tahâvî, ts.: IV/19). İbn Hacer, meclis muhayyerliğini kabul etmeyenlerin (Hanefîlerin) kalkıp onu varid

olmadığı hususta delil göstermelerini garipsemiştir. (İbn Hacer, ts.: IV/365-366).

Diğer bir nesh iddiası ise söz konusu hadisin, günahlara karşılık malî cezaların verildiği İslâm'ın ilk dönemlerinde varid olup ribanın neshi ile birlikte bu uygulamanın ortadan kalktığıdır. O dönemde bu yasağı işleyen satıcının cezası, Hz. Peygamber'in emrine muhalefet ettiği için müşteriye bir sa' hurma vermektir. Ancak daha sonra günahlara karşılık verilen malî ceza nesh edilmiş ve mislî mallar misliyle, mislî olmayan mallar ise kıymetiyle tazmin edilmiştir. (Tahâvî, ts.: IV/20).

Beyhâkî'nin (ö. 458) naklettiğine göre Ahmed b. Hanbel şöyle der: Bu gerekçeyle hadisin nesh edildiğini zanneden vehme kapılmıştır. Çünkü süt eskiden olduğu gibi şimdi de hurmadan daha pahalı ve tasriye müşteriden değil satıcıdan kaynaklanmaktadır. Eğer bu sanıldığı gibi ceza amaçlı olsaydı ya karşılık alınmadan süt müşteriye ait kılınmalıydı ya da süt fiyatına eşdeğer veya daha pahalı bir şey değil de her hâlükârda süttten daha ucuz bir şey olmalıydı. (Beyhâkî, 1991: VIII/119). Öte yandan Tahâvî, musarrât hadisiyle amel edilmesi durumunda borcun borç karşılığında satımına yol açacağını bu tür bir satışın da “bey'ü'l-kâlî bi'l-kâlî” (borcun borç karşılığında satılması) yasağı kapsamına girdiğini söyler. Bu yönüyle de hadisin mensûh olduğunu ve nesh ihtimalleri arasında en uygun olanın bu olduğunu belirtir. Aynı şekilde Tahâvî el-harâcu bi'd-damân hadisinden hareketle bir malın tazmin sorumluluğu kime aitse malın semereleri de ona ait olduğunu sütün is ebir gelir olduğunu hayvanı elinde bulunduran kişiye (müşteriye) ait olması gerektiği söyler. Oysa musarrât hadisinde, sütün satıcıya verilmesi öngörülmektedir. Dolayısıyla musarrât hadisinin “el-harâcu bi'd-damân” hadisiyle mensuh olduğunu ifade eder. (Tahâvî, ts.: IV/21).

Bu yaklaşıma şöyle cevap verilmiştir: Bunların birer ihtimal olup “bey'ü'l-kâlî bi'l-kâlî” hadisinin de hadis ehline zayıf olduğu hususunda ittifak vardır. Şayet hadis bir an için sahih kabul edilse bile süt olsun veya olmasın karşılığında verilen hurma borca karşılık borç şeklinde verildiği belirtilmemiştir. Bu hadislerin musarrât hadisinden sonra varid olduğuna dair de delil yoktur. (İbn Hacer, ts.: IV/365). Ayrıca nesih iddiasının ihtimal ve varsayım üzerinden ispatlanmaya çalışıldığı bunun da doğru olmadığı belirtilmiştir. (İbnü'l-Mülakkin, 1997: VII/69).

1.9. Kur'an'a Aykırılığı

Hanefilere göre hadiste ifade edilen çözüm yolu Kur'an'ın genel ilkesine aykırıdır. (Serahsî, ts.: XIII/40; Abdülaziz el-Buhârî, ts.: II/381). Hadisin sadece sened açısından sahih olmasını onunla amel edilmesi için yeterli görmezler. Bununla birlikte hadis metin açısından da kendisinden daha kuvvetli olan başka bir hadise, Kitab'a ve ittifak edilen fikhî kurallara da aykırı olmamalıdır. Bu nedenle hadis metninde şaz ve illetten dolayı meydana gelen manevi inkıta hadisle amel etmeye engeldir. Musarrât hadisi de Kur'an'ın genel ilkesine aykırı olduğu için ma'lûl sayılmıştır. (Kevserî, 2000: 86). Örneğin "Eğer ceza verecekseniz size yapılanın misliyle cezalandırınız" (Nahl, 16/126). ayetinde ifade edilen Kur'an'ın misliyle cezalandırma ilkesine aykırıdır. Çünkü ödenecek olan hurma tüketilen sütün misli değildir.

Bu yaklaşıma şöyle cevap verilmiştir: Hurma ukubet kabilinden değil, telef edilen malların tazmini grubundandır. telef edilen mallar ise misliyle ve misli dışında başka bir şeyle de tazmin edilebilir. (İbn Hacer, ts.: IV/365). Ayrıca ayet, telef edilen mallarla ilgili değil ceza konusuyla ilgilidir. Şayet hadisin ayet kapsamına girdiği kabul edilirse sa' da bir misildir. Çünkü bu, telef edilen şeyin karşılığıdır. Verilen sa'ın özellikle hurma olarak belirlenmesine gelince tartışmayı ortadan kaldırıp nihayete erdirmek içindir. (Şevkânî, ts.: V/244). Bu türden açıklamalar aynı zamanda dolaylı olarak hadisteki hükmün maslahat gereği ortaya konduğunun da göstergesidir.

Hanefilerin musarrât hadisini terk etmeleri hadisin muzdarip, mensuh (Tehânevî, ts.: XIV/68; Zuhaylî, 1995: 42). ya da râvinin fakîh olmadığı gibi nedenlere dayandırılıyor olsa da aslında hadis Kitab'a, meşhur sünnete yerleşik fikhî kâidelere muhalif olduğu gerekçesiyle terkedilmiştir. Yoksa Ebû Hüreyre'nin fakîh addedilmediğinden değildir. (Abdülaziz el-Buhârî, ts.: II/383; Tehânevî, ts.: XIV/64). Kevserî, Ebû Hanîfe ve arkadaşlarının bu iddiadan uzak olduğunu, hatta İsa b. Ebân'dan bile bunun sabit olmadığını belirtir. (Kevserî, 2000: 87). Keşmirî, bu iddianın tamamıyla geçersiz olduğunu Hanefilere muhalif olanların, eskiden beri bunu bir tenkit olarak kullandıklarını söyler. Ayrıca bu gibi iddialar, Hanefiler re'yi hadise tercih ediyor gibi söylemlerin şöhret kazanmasına neden olduğunu ifade eder. (Keşmirî, ts.: III/450). Biraz daha açarsak ehl-i rey olarak bilinen Ebû Hanîfe ve arkadaşları senedin yanı sıra hadisleri metin açısından da tenkide tabi tutup ittifak edilen fikhî kurallara aykırı olduğu gerekçesiyle bazı hadislerin zahiriyle amel etmedikleri için ehl-i hadis tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

Sonuç olarak Hanefilere göre haber-i vâhidin kabulü için râvide bulunması gerekli olan adil, zabt sahibi ve rivayetle meşhur, bazılarına

göre ayrıca fakih olma gibi şartları taşıyan her râvinin rivayeti, ister kıyasa mutabık olsun ister muhalif olsun mutlak olarak kabul edilir. (Abdulaziz, el-Buhârî, ts.: II/377). Buna göre dört Halife, Abdullah b. Mesûd, Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Sabit, Muâz b. Cebel, Ebû Musa el-Âş'ârî, Hz. Aişe ve fıkıhla meşhur olmuş diğer sahabenin hadisi, kıyasa mutabık olsun veya olmasın hüccet kabul edilir. Rivayet ettikleri hadis, kıyasa mutabık ise kıyas ile güçlenmiş olur, kıyasa muhalif ise kıyas terkedilir. (Pezdevî, ts.: II, 378; Serahsî, 2005: II, 338-339). Nitekim böyle bir haber-i vâhidle amel edip kıyası terk etme, sahabe ve onlardan sonra gelen selef arasında inkâr edilmeyecek derecede yaygındı. Öyle ki; buna “haberden dolayı kıyasın terki adını vermişlerdi.” Zikredeceğimiz hadisler de bunu ortaya koymaktadır. Örneğin Cemal b. Mâlik (r.a), ceninin hükmü konusunda gurre hadisini rivayet ettiğinde Hz. Ömer, ona şöyle demişti: Bu hadisi rivayet etmemiş olsaydın neredeyse kendi görüşümüze göre Hz. Peygamber'in verdiği hükme aykırı bir şekilde- hüküm verecektik. Aynı şekilde İbn Ömer (r.a) de biz kırk yıl boyunca muzaraâ yaptık ve bunda herhangi bir beis görmedik, ne zamanki Râfi b. Hadîc'in (r.a), Hz. Peygamber'in bunu yasakladığına dair rivayeti bize ulaştığı işte o zaman muzaraâyı terk ettik. (Serahsî, 2005: II, 339). Hz. Ömer de parmakların diyeti konusunda serçe için altı, yüzük parmağı için dokuz, orta ve şahadet parmağı için onar, başparmak için ise beş deve alınması gerektiği görüşündeydi. Fakat Ömer b. Hazm bu konuda, “Her bir parmak için on deve vardır.” hadisini rivayet ettiğinde Hz. Ömer re'yini (kıyası) terk etti. Aynı şekilde Hz. Ömer, kadının kocasının diyetine varis olamayacağı görüşündeydi. Fakat kendisine Hz. Peygamber'in kadını kocasının diyetine varis kıldığı haberi ulaştığında re'yinden (kıyas) vazgeçti. Bu örnekler haber-i vahidin, fikhî kurallara aykırı olduğu gerekçesiyle terkedilmesinin her zaman için geçerli bir kâide olmadığını ortaya koymaktadır. Abdulaziz el-Buhârî, bu hadislerle, sadece haber-i vahid olduklarından dolayı değil, mütevâtir naslar, kıyas ve bazı karinelere dayanarak amel edilmiştir, şeklinde olası bir itirazın yapılamayacağını belirtir. Zira yukarıdaki haberlerin bağlamından anlaşıldığı üzere Hz. Ömer'in bu konuda haberi işitmeseydik re'yimizle hüküm verecektik demesi aynı şekilde oğlu Abdullah'ın sözleri böyle bir itirazın söz konusu olamayacağını göstermektedir. (Abdulaziz, el-Buhârî, ts.: II/374-375).

Bütün bunlar göstermektedir ki ister kıyasa mutabık olsun ister olmasın fıkıhla meşhur olan sahabîden geldiği sabit olan haber-i vâhid, kıyasa takdim edilir. (Serahsî, 2005: II/342). Musarrât hadisini rivayet eden Ebû Hüreyre değil de zikri geçen sahabeden ya da fıkıhla meşhur olmuş sahabeden biri olsaydı bu durumda da musarrât hadisi kıyasa

aykırı olduğu gerekçesiyle terk edilecek miydi? Bilindiği gibi Serahsî, fıkıhla meşhur olmuş hiçbir sahabînin bu hadisi rivayet etmediğini iddia etmektedir. (Serahsî, ts.: XIII/40). Oysa musarrât hadisi başka sahâbe tarafından “merfû” olarak rivayet edildiği gibi, (İbn Hacer, ts.: IV/365). İbn Mes’ûd’dan da “mevkuf” bir şekilde rivayet edilmiştir. (Kevserî, 2000: 86). İbn Mes’ûd ise fıkıhla meşhur olmuş sahâbeden biridir. Öte yandan sahabeden de hiç kimsenin söz konusu hadise muhalefeti bilinmemektedir. (Şâfiî, 1993: 174; İbn Hacer, ts.: IV/364; Kevserî, 2000: 86). Bu durum sabit olduğuna göre, bu konuda musarrât hadisi yukarıda bahsedilen hadislerden pek de farklı değildir. Öte taraftan musarrât hadis sened açısından sahih olsa da zahiriyle amel edilmesinin güç olduğu ve işaret edilen problemlerin verilen cevaplarla ortadan kalkmayacağı da bir gerçektir. Bu nedenle hadisin terki veya zahiriyle amel edilmesi yerine te’vil üzerinde de durulmuştur.

2. Hadisin Terki Yerine Te’vil Edilmesi

Hanefîlerin genel olarak musarrât hadisinin bilinen fikhî kâidelere Kur’an-ı Kerim’e ve meşhur sünnete aykırı bir haber olduğu gerekçesiyle onunla amel etmedikleri önceki bölümde tartışarak izah edilmeye çalışıldı. Şimdi ise ikinci yol olan hadisin tevil edilebileceği ile ilgili yaklaşımları ele alacağız.

Tehânevî musarrât hadisindeki hükmün teşri‘ özelliği taşımadığını ve bu nedenle hadisin yerleşik fikhî kâidelerle terkedilemeyeceğini belirtir. Ona göre Hz. Peygamber bir defaya mahsus olmak üzere iki tüccar arasında vuku bulan anlaşmazlığı gidermek için hakem ya da devlet başkanı olarak bu ifadeyi kullanmıştır. Tehânevî idari kararların herkes için hukuken bağlayıcı yani kadâî nitelikte olmadığını belirterek hadisteki hükmün "tıpkı kim kimi öldürürse üstündekiler onundur" hadisi gibi Hz. Peygamber’in yaşadığı dönem ve yerle sınırlı olduğunu ifade eder (Tehânevî, ts.: XIV/68). Buna göre devlet başkanı hadisin uygulamasında maslahat görürse insanlara hadisin gereğiyle amel etmelerini emredebilir. Ona göre Ebû Hanîfe de genel fikhî kâidelerden dolayı hadisi terk etmemiştir. O musarrât hadisini herkesçe kabul gören ve kendisiyle amel edilen "el-haracü bi’d-daman" hadisiyle muâriz gördüğü için bu hadisle amel etmemiştir. Ebû Hanîfe’nin musarrât hadisini de terk etmeyip maslahata, genel fikhî kâideleri de kadâyaya hamlettiğini belirtir. (Tehânevî, ts.: XIV/72-75). Bu şekilde hadisler arasında uzlaşma sağlanmış olur.

Serahsî de terk etme yerine uzak bir ihtimal de olsa hadisin te’vil edilebileceğini söyler. Şöyle ki; müşteri hayvanı bol sütlü olması şartıyla satın almış olabilir. Ancak böyle bir şart nedeniyle akit fâsid

olduğundan Hz. Peygamber müşteriye sağdığı sütle birlikte hayvanı iade etmesini söylemiştir. Çünkü fâsid bir akit sonucu alınan mebi' fazlalıklarıyla birlikte geri iade edilir. Fakat müşteri sütü tükettiğinden dolayı Hz. Peygamber, tarafları sulha davet eder ve sulh yoluyla süt yerine bir sa' hurma verilmesini ister. Fakat anlayış seviyeleri düşük râviler bunu bağlayıcı bir hüküm olarak zannedip rivayet etmişlerdir. (Serahsî, ts.: XIII/40). İbn Hacer yapılan bu te'vilin zorlama olduğunu söyleyerek karşı çıkar. Zira hadisteki hüküm tasriye ile alakalıdır. Söz konusu te'vil ise tasriye olsun ya da olmasın şartın fâsid olmasıyla alakalı bir durumdur. (İbn Hacer, ts.: IV/367).

Abdulaziz el-Buhârî, musarrât koyunla ilgili bir tartışmanın olduğunu, bu nedenle de Hz. Peygamber'in malını geri alması için satıcıyı kadâen değil de maslahat gereği teşvik ettiğini belirtir. Ancak satıcı üç günlük sütün tüketilmiş olmasından dolayı bunu kabul etmekten çekindiğini söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber bir sa' hurma artırır. Satıcı da bir sa' hurma ve koyun karşılığında kadâen değil de maslahat gereği müşteriye parasını geri verdiğini ifade eder. (Abdulaziz, el-Buhârî, ts.: II/382).

Keşmirî de hadisteki hükmün hukuki bağlayıcılık olarak yani kadâen değil diyâneten konulduğunu söyler. Bunu şöyle açıklar: Garar kavli ve fiilî olmak üzere iki çeşittir. Garar kavli olduğunda, ikâle hâkimin kararıyla; fiilî olduğunda ise kadâen değil dini bir görev olarak yani diyâneten gerçekleşir. Çünkü fiilî aldatmanın bilinme yolları kapalı olduğundan yargı hükmü altına girmez. Tasriye de bir fiilî aldatmadır. Dolayısıyla tasriye konusunda müşterinin rızasıyla verdiği malı satıcının diyâneten kabul etmesi gerekir. (Keşmirî, ts.: III/451; Mîrtehî, 2005: III/452.). Böylece hadis ne kıyasa muhalif ne de terkedilmiş olur.

Hadis ile ilgili yapılan bu te'viller ister istemez Hz. Peygamber'in tasarruflarının hangi amaçla ortaya konulduğu konusunu gündeme getirmektedir. Malum Hz. Peygamber'den rivayet edilen haberler bağlayıcılık açısından tarih boyunca ulema tarafından farklı kategorilerde değerlendirilmiştir. Resûl sıfatıyla yaptığı tasarrufların hükmü bağlayıcı iken devlet başkanı sıfatıyla yaptığı tasarruflar maslahat olarak addedilmiştir. Söz konusu hadisteki hüküm, Hz. Peygamber'in hangi sığata binâen verdiğiyle yakından ilgilidir. Dolayısıyla hadis bu yönüyle de tartışma konusudur. Gelen rivayetlerin hangi amaca, Hz. Peygamber'in bunu hangi sığata binaen ortaya koyduğu ve kategorize edilirken bu konuda ihtiyatlı davranılması gerektiği uyarısında bulunan İmam Şafîî şöyle der: "Hz. Peygamber'e ait sözlerin delilsiz olarak bu hükümdür, bu da ictihaddır demek ortada insanların elinde sünnet diye bir şeyin kalmamasına neden olacaktır."

(Şâfiî, 2001: VIII/628). Yani delil olmadan Peygamber'in tasarruflarının o döneme ait kişisel içtihad addedilmesi, sünnet diye bir şeyin kalmamasına neden olacağını belirtir. Bu nedenle hangi sığata binaen söylemiş olduğunun iyi tespit edilmesi gerektiği uyarısında bulunur. Tam da bu hassasiyete binaen yapılan te'villerin delilsiz gelişii güzel olmadığı ifade edilmiştir. Çünkü musarrât hadisindeki hükmün, genel fikhî kâidelere, Kitab'a ve tazmin konusunda sünnete muhalif olması, onun bağlayıcı olmadığını gösterir. Yani Hz. Peygamber'in bunu nübüvvet ve Risâlet vasfıyla söylemediği hususunda delil teşkil etmektedir. (Tehânevî, ts.: XIV/73.). Nitekim Hz. Peygamber taraflar arasında bazen yargılama bazen de sulh amaçlı hüküm vermiştir. Örneğin iki sahabe arasındaki bir alacak verecek meselesinde uyuşmazlık çıkınca alacaklı tarafa alacağının yarısını düş buyurmuştur. (Buhârî, ts.: II/181). Keza hurma bahçelerinin sulaması konusunda Zübeyir ve ensardan birisi davacı ve davalı olunca Hz. Peygamber Zübeyr'e bahçesini suladıktan sonra suyu komşusuna bırakmasını söyler. Bu duruma öfkelenen ensar Hz. Peygamber'in Zübeyr'i kayırdığı için bu hükmü verdiğini söyleyince; Peygamber esas hükmü söyler ve Zübeyr'e bahçesini sulamasını, sonra bahçe duvarının temeline ulaşınca kadar suyu tutmasını söyler. Hz. Peygamber'in bu olayda vermiş olduğu birinci hüküm sulh amaçlı iken ikinci hüküm ise yargılama amaçlı verildiği şekilde değerlendirilmiştir. (Buhârî, ts.: II/164; Tehânevî, ts.: XIV/72-73). Dolayısıyla musarrât hadisinde verilen hükmün de taraflar arasında sulh amaçlı verildiği şekilde yorumlanabilir.

Sonuç

Hz. Peygamber'den geldiği sabit olan haber-i vâhidin delil olması husunda İslâm âlimleri arasında ittifak vardır. Ancak böyle bir haber-i vâhidin, zahiren Kur'an-ı Kerim, meşhur sünnet veya yerleşik fikhî kurallarla çatışması durumunda fukahânın yaklaşımı farklı olmuştur. Fukahâ, bu noktada haber-i vâhidin kabulü ile ilgili birtakım şartlar ileri sürmüştür. Fukahânın belirlediği bu şartlar ve takip ettikleri farklı metotlar neticesinde hadisi terk edip amel etmeyenler olduğu gibi reddetmeyip te'vil yoluna gidenler de olmuştur.

Hz. Peygamber'den nakledilen haberlerin hangi amaçla ortaya konulduğu konusu da tarih boyunca ulema tarafından farklı kategorilerde değerlendirilmiştir. Risâlet sıfatıyla yaptığı tasarrufların hükmü bağlayıcı iken devlet başkanı sıfatıyla yaptığı tasarruflar maslahat sayılmıştır. Söz konusu hadisin bir taraftan sahih ve genel hüküm ifade eden bir formatta gelmiş olması diğer taraftan Kur'an-ı Kerim, meşhur sünnet ve yerleşik fikhî kurallarla çatışması, Hz.

Peygamber'in bunu hangi sığata binaen söylemiş olduğu noktasındaki tespit ve te'vilini zorlaştırmıştır.

İşte fukahânın gerek haber-i vâhidin kabulü, gerekse Hz. Peygamber'in hadisi hangi sığata binaen söylemiş olduğuyla ilgili farklı yaklaşımları, musarrât hadisi özelinde farklı yansımalara neden olmuştur. Musarrât hadisi isnat yönünden sahih olduğu herkesçe kabul edilmektedir. Fakat müçtehidlerin hadise bakış açılarının farklı olması nedeniyle bazıları isnattaki sıhhatten dolayı hadisin zahiriyle amel ederken bazıları da senedin yanı sıra hadisi metin açısından da tenkide tabi tutmuş ve ittifak edilen fikhî kurallara aykırı olduğu gerekçesiyle hadisin zahiriyle amel etmemişlerdir.

Musarrât hadisinin metin açısından Kur'an, meşhur sünnet ve yerleşik fikhî kurallarla çatıştığını iddia eden Hanefiler, terkedilmesinin daha ihtiyatlı olacağını düşünerek amel etmemişlerdir. Fukâhanın çoğunluğu ise Hanefilerin bu konudaki itirazlarına cevap verip musarrât hadisinin aslında Kur'an, meşhur sünnet ve fikhî kurallarla çatışmadığını, bu nedenle sahih olan hadisi reddetmenin ihtiyatlı olmayacağını düşünerek hadisle amel etmiştir.

Bir taraftan Kur'an ve sünnetten çıkarılan fikhî kâideler diğer taraftan hadisin sahih olduğu gerçeği her iki hususun göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum ikisinden birinin terkedilmesi yerine bazı fakihleri yerleşik fikhî kurallar ile Hz. Peygamber'den geldiği sabit olan hadiselerin mümkün merteye uzlaştırılarak ele alınmasının daha sağlıklı olacağı yönünde te'vile zorlamıştır.

Kanaatimizce de en isabetli yaklaşım bu tev'ilde ortaya konan yaklaşımdır. Zira musarrât hadisinin zahiriyle amel edilmesi durumunda hukuken sabit olan şu kâidelerin terki söz konusudur: "Mallar mevcut olduğu sürece bedelle tazmin olunmaz" başka bir ifadeyle sütün geri verilme imkânı olduğu sürece kıymeti tazmin olunmaz. "Misli olan mallar misliyle kıymetli olan mallar kıymetiyle tazmin olunur", kıymet ise altın veya gümüştür. Hadiste verilmesi öngörülen hurma ise malın ne misli ne de kıymetidir. "Tazmin konusu mallarda, tazmin miktarı telef edilen malın miktarı kadar takdir edilir." Dolayısıyla sütün miktarında meydana gelen artma veya eksilme, kıymeti olan (hurma) miktarına da yansması gerekir. Oysa hadiste durum böyle değildir.

Öte yandan Peygamber'den geldiği sabit olan ve te'vili mümkün olan bir hadisle amel etmek yerine sadece fikhî kurallara aykırıdır gerekçesiyle terk etmek de sahih olan birçok hadisin terki sonucunu doğuracaktır.

Kanaatimizce musarrât hadisi konusundaki hüküm, diyâneten ve maslahat gereği anlaşmazlığı gidermek üzere verilmiş bir çözümdür. Bu da telef edilen süte karşılık hadisin öngördüğü bir sa‘ miktarı hurmadır. Maslahat gereği verilen bu hüküm, genel fikhî kâidelerin dışında nevi şahsına has olup, genel bir şer‘î düzenleme getirmek için kadâen konulmuş değildir. Genel fikhî kâideler, bunun dışında şer‘î düzenlemenin söz konusu olduğu yerlerde geçerli olan kurallardır.

Kaynakça

- Abdulaziz, el-Buhârî. (ts.). *Keşfu'l-Esrâr alâ Usûli'l-Pezdevî*. y.y.: Şirketi Sahâfiye-i Osmaniyye.
- Apaydın, Y. (1996). Haber-i Vâhid. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 14, ss. 355-363). İstanbul.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Şemsü'l-Hak b. Emîr Ali ed-Diyânüvî. (1968). *Avnü'l-Mabûd Şerhu Süneni Ebî Davûd*. thk., Abdurrahman Muhammed Osman Medine: Mektebetü's-Selefiyye.
- Bardakoğlu, A. (1991). Ayp. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. (Cilt, 4, ss. (247-248). İstanbul.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali. (1991). *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*. thk., Abdulmu'tî Emin Kal'acî, kahire: Dâru'l-Vefâ.
- Buhârî, Ebû, Abdillâh Muhammed b. İsmail. (ts.). *el-Câmi'ü's-Sahih*. Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye.
- Dehlevî, Ahmed b. Abdurrahim. (2005.). *Huccetullahi'l-Bâliğe*. thk., Seyid Sâbık, Beyrut: Dâru'l-Ceyl,
- Dönmez, İ. (2011). *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ebû Davûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî. (ts.). *Sunenu Ebî Davûd*. Riyad: Mektebetü'l-Ma'arif,
- Gözübenli, Beşir, (2002). Kıyemî, *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. (Cilt, 25, ss. (540-541). Ankara.
- Hacak, Hasan, (2005). Misli, *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. (Cilt, 30, ss. (187-188). İstanbul.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed. (1933). *Ma'âlimu's-Sünen*. Haleb: Matba'atu'l-İlmiyye.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî. (1982). *et-Temhîd limâ fi'l-Muvata' mine'l-Me'ânî ve'l-Esânîd*. thk., Mustafa b. Ahmed el-'Alevî ve Muhammed Abdulkebir el-Bakevî, yy.
- İbn Abidîn, Muhammed Emin. (2003). *Hâşiyetu Reddi'l-Muhtâr ale'd-Durri'l-Muhtâr*. thk., Adil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Ahmed Muaevîd, Riyad: Dârü Alemi'l-Kutub.

- İbn Battâl, Ebu'l- Hasan Ali b. Halef. (ts.). *Şerhu's-Sahihî'l-Buhârî li İbni Battâl*. thk., Ebû Temîm Yasır b. İbrahim, Riyad: Mektebetu'r-Rüşd.
- İbn Dakik, Muhammed b. Ali b. Vehb Takiyyüddin. (1953). *İhkâmü'l-Ahkâm Şerhu Umdetu'l-Ahkâm*. thk., Muhammed Hamid el-Fakih, Kahire: Mektebetu's-Sunneti'l-Muhammediyye,
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ahmet b. Ali. (ts.). *Fethu'l-Bârî Şerhu's-Sahihî'l-Buhârî*. thk., Abdulaziz b. Abdullah b. Baz, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Hacer el-Heytemî, Şihâbüddîn Ahmed b. Hacer. (ts.). *Tuhfetu'l-Minhâc bi Şerhi'l-Minhâc*. Mısır: Matba'atu Mustafa Muhammed.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmet. (1997). *el-Muğnî*. I-XV, thk., Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki ve Abdulfettahh Muhammed el-Hulû, Riyad: Dâru'l-Alemi'l-Kutub.
- İbn Mâce, Ebû Ebdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. (ts.). *Sunenu İbni Mâce*. Riyad: Mektebetu'l-Ma'arif.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem. (ts.). *Lisanü'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- İbn Rüşd (el-Hafid), Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed. (1982). *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*. I-II, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir el-Ma'afirî (1992). *Kitab'ül-Kabes fi Şerhi'l-Muvattâ*. thk., Muhammed Abdullah Veled Kerim, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsi. (ts.). *Fethü'l-Kadîr Şerhü'l-Hidâye*. I-X, Beyrut: Dâru'l-Fıkr.
- İbnü'l-Mulakkın, Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Ali. (1997). *el-İ'lâm bi Fevâidi 'Umdeti'l-Ahkâm*. I-XI, Riyad: Dâru'l-Asime.
- Karâfi, Ebû Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. İdris. (1994). *ez-Zehirâ*. I-XIV, thk., Muhammed Haccî, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- Kadûrî, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Cafer. (2004). *el-Mavsû'etü'l-Fıkhîyye el-Mukârene et-Tecrid*. I-IX, Kahire: Dâru's-Selam.
- Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî. (2005). *Feyzu'l-Bârî 'alâ Sahihî'l-Buhârî*. I-VI, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,
- Kevserî, Muhammed Zâhid b. el-Hasan. (2000). *en-Nuketü't-Tarif*, Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriye.
- Laşin, Musa Şahin. (2002). *Fethu'l-Mun'im Şerhu Sahihî Müslim*. I-X, Kahire: Dâru's-Şurûk,

- Mubarekfûrî, Safıyyu'r-Rahman. (1999). *Minnetu'l-Mun'im fî Şerhi Sahihi Müslim*. I-IV, Riyad: Dâru's-Selam.
- Mâlik, b. Enes. (1997). *Muvattâ*. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- Maverdî, Ebu'l-Hasan b. Muhammed b. Habîb. (1994). *el-Hâvi'l-Kebîr*. I-XVIII, thk., Ali Muhammed Muavid ve Adıl Ahmed Abdulmevcud, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Mîrtehî Muhammed Bedrûlalem. (2005). *Hâşiyetü'l-Bedri's-Sârî ilâ Feyzu'l-Bârî 'alâ Sahihi'l-buhârî*, I-VI, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. (1998). *el-Câmi'u's-Sahih*. Riyad: Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye.
- Müzenî, Ebû İbrahim İsmail b. Yahya. (1998). *Muhtasarü'l-Müzenî*. Dâru'l- Beyrut: Kutubi'l-İlmiyye.
- en-Necefî, Muhammed Hasan. (1981). *Cevahiru'l-Kelam fî Şerhi Şerai'i'l-İslam*. I-XXXV, Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân b. Şuay b. Ali. (ts.). *Sunenu Nesâî*. Riyad: Mektebetu'l-Ma'arif.
- Nevevî, Ebû Zekerıyya Yahya b. Şeref b. Mürî. (1929). *el-Minhac Şerhu Sahihi'l-Müslim*. I-XVIII, Kahire: Matba'atu'l-Mısıriyye.
- _____, (2003). *Ravdatü't-Tâlibîn*. I-VIII, Riyad: Dâru'l-Alemi'l-Kutub.
- _____, (ts.). *el-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb*. I-XXIII, thk., Muhammed Necib el-Mutî'î, Cidde: Mektebetu'l-İrşad.
- Özen, Ş. (2006). Musarrât, *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. (Cilt, 31, ss. (240-241). İstanbul.
- Pezdevî, Ebu'l-Hasan Ebu'l-Usr Fâhru'l-İslâm Ali b. Muhammed. (ts.). *Usûlu'l-Pezdevî*. y.y.: Şirketi Sahâfiye-i Osmaniye.
- Sahnûn, Ebû Sa'îd Abdüsselâm b. Sa'îd b. Habîb. (1994). *el-Müdevvenetu'l-Kubrâ*. I-IV, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye.
- San'ânî, Muhammed b. İsmail. (2006). *Subülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm*. I-IV, Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif.
- Senhûrî, Abdürrezâk. (1997). *Masâdiru'l-Hakk fî Fıkhi'l-İslâmî*. I-III, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- es-San'anî, el-Kâdî el-Allame Ahmet b. Kasım. (1993). *et-Tâcu'l-Mezheb li Ahkâm'l-Mezheb*. I-IV, Yemen: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye.
- Serahsî, Ebû Bekr, Şemsu'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl. (2005). *Usûlu's-Serahsî*. I-II, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- _____, (ts.). *el-Mebcut*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Şabân, Z. (ts.). *Usûlu'l-Fıkhi'l-İslâmî*. İrak: el-Mektebetu'l-Henîfiyye.

- Şâfiî, Muhammed b. İdris b. Abbâs. (1993). *İhtlâfu'l-Hâdis*. thk., Amir Ahmed Haydar, Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- _____, (2001). *el-Ümm*. I-XI, thk., Rıf'at Fevzî Abdülmütalib, yy: Dâru'l-Vefâ'.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhhamed b. Ali b. Muhammed. (ts.). *Neylu'l-Evtâr*. Beyrut: Dâru'l-İhyai't-Turâsi'l-Arabî.
- Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Şerhu mâni'l-Âsâr*. Dâru Alemlî'l-Kutub. Tehânevî, Zafer Ahmed el-Osmanî (ts.). *Î'lâu's-Sunen*, Pakistan: İdaretu'l-Kur'an ve Ulumi'l-İslâmiyye.
- Tirmîzî, Ebû İsâ b. Muhammed b. İsâ b. Sevre. (ts.). *el-Cami'u's-Sahih (Sunenu Tirmîzî)*. Riyad: Mektebetu'l-Ma'arif.
- Tüfekçi, İ. (2012). Tânevî'nin İ'lâu's-Sünen İsimli Eserindeki Fıkıh Metodu (Musarrât Hadisi Örneği). İstanbul: *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43 (2012/2), 129-166.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammaed b. Abdillâh. (1993). *Şerhu'z-Zerkeşî, ala Muhtasaru'l-Hirakî*. Riyâd: Mektebetu'l-Ubeykân.
- Zeydan, A. (2006). *el-Veciz fî Usûli'l-Fıkh*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.
- Zuhaylî, V. (1985). *el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletuh*. Dimeşk: Dâru'l-Fıkr.
- _____, (1995). *el-Veciz fî Usûli'l-Fıkh*. Beyrut: Dâru'l-Fıkrî'l-Mu'asır.